

אימה כַּנְדָגְלוֹת – פירוש הביטוי

אהרן בק

הביטוי "אימה כַּנְדָגְלוֹת" מופיע פעמיים במקרא, בשיר השירים (ו, ד; ו, ו), ומכיל שתי מילים יחידאיות: התואר "אימה", בלשון נקבה, נמצא רק כאן; בלשון זכר הוא נמצא רק בחבקוק א, ז: "אים ונורא הוא". שם העצם "נדגלות" נמצא רק כאן.

כדי לבאר את הביטוי נקטו הפרשנים רובם ככולם – החל בפרשנים הקלאסיים ועד למפרשי המקרא האחרונים – במתודה פרשנית פחות-או-יותר זהה:

(1) המילה היותר מובנת מבין השתיים היא "אימה". לאור המקבילה הנ"ל בחבקוק: "איום ונורא", ומתוך השוואתה למילה נפוצה יותר מאותו השורש: "אימה" – אפשר לשער שגם "אימה" הוא תיאור של פחד וחלחלה. מכאן ש"אימה" = מטילה אימה, "שיש אימה ממנה לכל רואיה" (אבע"ז)¹. כמוכן, לא הכרחי לבאר שהרעיה מטילה פחד על האחרים; אפשר לפרש את ה"אימה" במובן של יראת כבוד, "כלומר: שהבריות מעריצות את יופיה ומביטות אליו ביראה ובהתפעלות"².

(2) לאור זאת תתפרש גם המילה "נדגלות", כדבר המפיל אימה או יראה. ככל הנראה מדובר על דבר עצום ומרשים. ובכן, מהו אותו הדבר? כאן ניעזר בשורש ד.ג.ל, ונפרש: חיילים או מחנות צבאיים הנושאים דגלים³.

1 כך גם רש"י ומצודת ציון. ובמחקר: F. Landsberger, "Poetic Units Within the Song of Songs", F. Landy, "The Song of Songs and the Garden of Eden", *JBL* 98 (1979), ;*JBL* 73 (1954), p. 209 C. Meyers, "Gender Imagery in the Song of Songs", *HAR* 10 (1987), p. 217 ;p. 517

2 ע' חכם, דעת מקרא – חמש מגילות, ירושלים תש"ן, בפירוש לשיר השירים ו, ד. כך גם: S. Krauss, "The Archaeological Background of Some Passages in the Song of Songs", *JQR* 32 (1942), p. S.D. Goitein, "Ayumma kannidgalot (Song of Songs VI.10): ;137: "magnificent or majestic" R.E. Murphy, *The Song of Songs: A Commentary on the Book of Canticles or the Song of Songs*, Minneapolis 1990, p. 174: "awe-inspiring". ראה על כך גם: ש' בכר, "שלושה מופעים לדמות אחת במגילת שיר השירים: מיהי 'העולה', 'הנשקפה' ו'המתרפקת'?", *שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום כד (תשע"ו)*, עמ' 221, הערה 73.

3 מדרש שוחר טוב לתהלים, כב: "אימה כַּנְדָגְלוֹת" – כמלאכי השרת שהן עומדין דגלים. ר' יהושע אומר: כיצאיתן ממצרים שהיו דגלים דגלים" (וכך גם בתרגום לשיר השירים, המקשר את הפסוק לדגלי המדבר: "ואימתך על כל עממיא כיומא דהלכו ארבע טקסיך במדברא"). רש"י: "חיילי מלאכים... נדגלות של מלאכים". אבע"ז: "מחנות בעלות הדגלים". ספורנו: "כמערכות ישראל". כך תרגם גם *KJV*: "terrible as an army with banners", וכך אצל לנדסברגר (לעיל, הערה 2), עמ' 209. על כל זה

הקושי העיקרי בפרשנות זו – שכאמור, נמצאת אצל מרבית פרשני המקרא לדורותיהם – הוא התאמתה להקשר של הביטוי בפסוקים. הלא בשני הפסוקים המדוברים מושווית הנערה האהובה לשלושה עצמים:

(ד) **יִפֶּה אֶת רַעֲיָתִי כְּתֹרֶצָה, נְאֻמָּה כְּנִדְגָלוֹת.**

(י) **מִי זֹאת הַנְּשֻׁקָה כְּמוֹ שָׁחַר, יִפֶּה כְּלִבְנָה, בְּרַח כַּחֲמָה, אֲיִמָּה כְּנִדְגָלוֹת.**

הפסוקים מדמים את הנערה לירושלים, לתרצה, ללבנה ולחמה. תיאור ההשוואה הוא: "יפה כ...", "נאוה כ..." (בפסוק ד), "יפה כ...", "ברה כ..." (בפסוק י). התאמת הביטוי "אימה כנגדלות" לשאר ההשוואות שבפסוקים נתקלת בקושי כפול, הן ביחס לתארים והן ביחס לעצמים: ביחס לתארים – ההשוואות עוסקות ביופיה של הנערה. אם כן, כיצד זה עברו הפסוקים לתאר את האימה שמטילה הנערה על פני כל רואיה?!⁴ וביחס לעצמים – מהו הקשר שבין ערים ומחנות צבא,⁵ ומהו הקשר שבין כוכבים ודגלי מלחמה?

פירושים נוספים אפשריים שהעלו המפרשים ל"נדגלות" – ראה בהערה⁶.

ראה: G.A. Long, "A Lover, Cities and Heavenly Bodies: Co-Text and the Translation of Two Similes in Canticles (6:4c; 6:10d)", *JBL* 115 (1996), p. 705.

4 חז"ל כבר עמדו על פער זה שבפסוק, ובמדרש שיר השירים רבה (ל-ו, י) הם "מילאו" אותו כך: "...אי מה חמה ולבנה אין להם אימה – יכול אף ישראל כן? תלמוד לומר: 'אימה כנגדלות', כדגלין של מעלין". גם הפרשנים הבחינו בקושי. לדוגמה: "פירוש שיר השירים לא נודע מחברו" (סוף המאה ה-12 – ראה: ש"א פאזנאנסקי, **פירוש על יחזקאל ותרי עשר לרבי אליעזר מבלגנצי**, ורשה תרע"ג, עמ' XC), יצא לאור ע"י ה"י מאתיאוס, בספר: **תהלה למשה – קבוצת מאמרים בחכמת ישראל לכבוד ראש המדברים בכל מקום מ"ה משה שטיינשניידר ה"ו ביום בואו בגבורות**, לפסיא תרנ"ו, עמ' 179: "אימתה מוטלת על הבריות, שלא תאמר מאחר שהיא יפה כל כך ידי הכל ממשמשות בה, לכן אמר שאימתה מוטלת על הבריות ונפחדים לגעת בה, כמו שיראים להושיט יד בעיירות שחיילותיה מקיפין אותה ודגליהם בידיהם". על קטע זה בפירוש האנונימי ראה גם: ש' יפת, **דור דור ופרשנו – אסופת מחקרים בפרשנות המקרא**, ירושלים תשס"ח, עמ' 323.

א' עסיס, **אהבת עולם אהבתיך – קריאה חדשה בשיר השירים**, תל אביב 2009, עמ' 146-150, מרגיש נכונה כי השימוש בפועל "אימה" לפי ההבנה הזאת מותיר "רושם עז ונורא" על האהוב, ומשקף "תחושה של חוסר אינטימיות". בולט ביותר שתחושה זו חריגה מאוד ומוזרה בהקשר של שאר הדימויים שבפסוקים. והקושיה בעינה עומדת.

בצורה פשוטה למדי פתר מ"צ סגל, "שיר השירים", **תרביץ ח, ב (תרצ"ז)**, עמ' 129, את הבעיה: התיאור "אימה" – אינו אלא תואר של הלצה, "השתובבות ילדותית, שאין כמוה לחן ולעליצות..."

5 חכם (לעיל הערה 3) ניסה לקשר בין מחנה הצבא והערים הנזכרות: "לאחר שהמשיל את רעייתו לערי המלוכה, חוזר וממשילה לצבא, השומר על הערים האלה ומטיל אימה על המתקרב אליהן. ואולי כוונתו, שהרעייה מטילה אימה על מי שבא לכובשה".

6 יש שפירשו: "נדגלות" בנפעל בינוני: "נראות", כלומר: "שמתבוננים בהן ביראה ובהערצה". ראה: י' זקוביץ, **מקרא לישראל – שיר השירים**, תל אביב תשנ"ב, עמ' 113; הנ"ל, **עולם התנ"ך – מגילות** (י' קליין עורך), תל אביב 2002, עמ' 53. פירוש זה נשען על דמיון לפועל האכדי dagalu, שמשמעותו: "לראות" (כל זאת, כמובן, אם משורר שיר השירים ידע אכדית – כפי שהעיר בצדק א' שפי, "הדימוי הפיזי והמסר המוסרי במגילת שיר השירים", **בית מקרא קיד** [תשמ"ח], עמ' 375, הערה 38...). ראה: M. Falk, *The Song of Songs*; R. Gordis, "The Root in the Song of Songs", *JBL* 88 (1969), p. 204 *Songs: A New Translation and Interpretation*, San Francisco 1990, p. 75. לפי זה, אין מדובר בשם עצם פרטי, אלא בשם עצם המתואר לפי פעולתו (כך עולה גם מ-א' אבן-שושן, **קונקורדנציה חדשה**, ירושלים 1988, עמ' 258, שכלל את פסוקינו ברשימת המילים תחת הכותרת של הפועל ד.ג.ל, ולא כשם עצם נפרד: "נדגל"). לפי זה המילה "נדגלות" מתארת שני עצמים לא-מוגדרים; או שהיא מתייחסת לשני העצמים הקודמים: החמה והלבנה (או ירושלים ותרצה).

*

נסה להציע כיוון אחר, ולנקוט במתודה הפוכה: (1) ראשית נברר את מהותם של ה"נדגלות"; (2) ומתוך כך נסביר את התואר "אימה".

נעיין ב"נדגלות" לפי הקשרם בפסוקים: כאמור, מושווית הנערה לערים ולכוכבים, ובשתי ההשוואות מופיעים ה"נדגלות". כמובן שה"נדגלות" אינם יכולים להיות גם שם עיר וגם כוכב. על כרחנו, אותם ה"נדגלות" הם סוג עצם שלישי, שאינו עיר ואינו כוכב, אך הוא יכול להתאים לשני המכנים המשותפים שבשני הפסוקים, כך שיהיה נכון להשוותו הן לערים שונות והן לכוכבים. האם נצליח למצוא עצם כזה?

נמחיש לעצמנו את המצב שבו נמצא אותו האהוב, המתאר את אהובתו. מה הוא רואה לנגד עיניו? בפסוק ד – הוא רואה ערים שונות, בפסוק י – כוכבים שונים. ננסח, אפוא, את השאלה שלנו כך: איזה דבר נוסף יכול האהוב שלנו לראות, כאשר הוא מתבונן (בעיני רוחו) בתרצה ובירושלים, או בחמה ובלבנה?

אם נפעיל את דמיוננו נוכל להעלות השערה אחרת: אין מדובר בדגלי מלחמה, אלא במגדלים!⁷ אכן, חילוף של מ' ב-נ' וחילוף אותיות השורש ג.ד.ל לאותיות השורש ד.ג.ל הינם חילופים שכיחים, וכך מ"מגדלות"⁸ קיבלנו "נדגלות".

אמנם צריך לבאר: ייתכן שבין תרצה לירושלים רואה המשורר מגדלים גבוהים; אך כיצד זה נשקפים ראשי המגדלים בין החמה והלבנה? האם מדובר בגורדי שחקים אדירים!

מסתבר לנו שלא. כדי להבהיר את העניין יש לעיין במיקומו של פסוק י בתוך הרצף העלילתי של מגילת שיר השירים. בחיבורנו: **עלי הגיון בכינור – פירוש לשיר השירים**, ראשון לציון תשס"ה, הצגנו את הבנתנו, לפיה כל מגילת שיר השירים מתארת התרחשות עלילתית אחת. שם (בעמ' 34-35) הדגשנו את מרכזיותו של פסוקנו, בכך שהוא מהווה נקודת מהפך של הסיפור כולו: האהוב (המלך) פוגש במבטו בפעם הראשונה בעלילה באהובתו. לפי הרצף העלילתי שפרשנו שם, טענתנו היא שפסוק זה מתרחש בדיוק בזריחה של ט"ו בחודש⁹. בתאריך זה בחודש ובשעה זו¹⁰ ניתן לראות את שני גרמי השמים הללו בעת ובעונה אחת, משני קצותיו של קו האופק¹¹ (ולא בגובה הרקיע): הירח שעומד לשקוע – מימין, והחמה שאך מתחילה לזרוח –

יש המבארים את "נדגלות" ככוכבים או קבוצת כוכבים. כך כבר בחז"ל, שמות רבה טו, ו: "מהו 'איומה כנגדלות'? אתה מוצא י"ב מזלות יש ברקיע, כשם שאין השמים יכולין לעמוד חוץ מ-י"ב מזלות, כך אין העולם יכול לעמוד חוץ מ-י"ב שבטים". מלבי"ם: "כהמון כוכבים וצבא השמים". ובמחקר: גויטין (לעיל הערה 3), עמ' 221; לנדי (לעיל הערה 2), עמ' 517; S.T Byington, "Nidgalot", O. Keel, *The Song of Songs*, Minneapolis 1994, p. 220; *JBL* 39 (1920), p. 82. ההקשר (חמה ולבנה), ולא מתוך ניתוח אטימולוגי של המילה. כמו כן, ביאור זה מתאים לפסוק י, ולא לפסוק ד.

7 דימוי יופיה של הרעייה למגדל מופיע במספר מקומות בשיר השירים: "כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות, אלף המגן תלוי עליו, כל שלטי הגברים" (ד, ז); "צוארך כמגדל השן... אפך כמגדל הלבנון, צופה פני דמשק" (ז, ה).

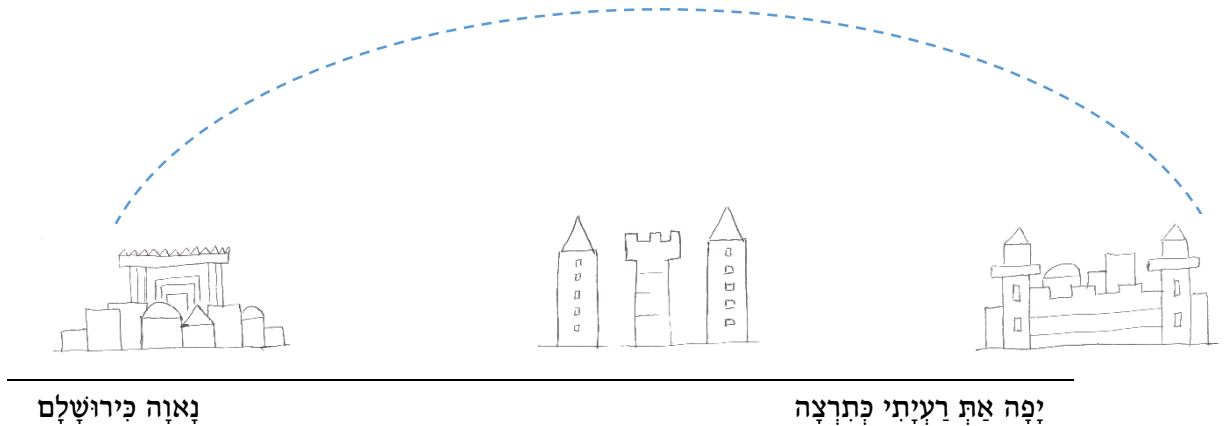
8 "מגדלות" נזכרים פעמיים בשיר השירים: "מגדלות מרקחים" (ה, יג); "שדי כמגדלות" (ח, י).

9 הכוונה לחודש ניסן.

10 וכן 12 שעות קודם לכן: בשעת השקיעה של אור ל-ט"ו בחודש; אלא שאז השמש והירח מחליפים את מקומם על פני קו האופק.

11 עיין על כך רש"י לבראשית יט, כד (עפ"י מדרש בראשית רבה נ, יב).

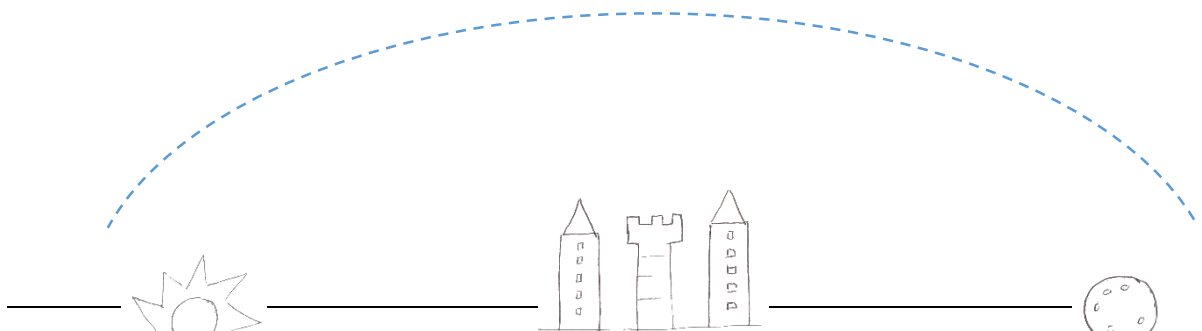
משמאל¹². תופעה זו קורית אחת לחודש, מכיון שביום שלפני ט"ו בחודש (דהיינו: ב-י"ד בחודש) מקדים הירח לשקוע ב-48 דקות לפני זריחת החמה, כך שבשעה שהחמה תעלה על פני הרקיע כבר לא יראה הירח בצידו השני של האופק. כמו כן, ביום שלאחר ט"ו בחודש (ט"ז) מאחר הירח לשקוע ב-48 דקות, ולכן בשעת הזריחה עדיין יהיה הירח תלוי גבוה מעל קו האופק¹³. לענייננו, בשעת הזריחה של ט"ו בחודש ניתן לראות על קו אחד את שלושת העצמים הנזכרים בפסוק: החמה, הלבנה והמגדלים¹⁴.

נאֹה פִּירוֹשָׁלָם

יִפֵּה אֶת רַעֲיָתִי כְּתַרְצָה

אִיּוֹמָה כְּנִדְגָלוֹת

בְּרַח פַּחְמָה

יִפֵּה כְּלָבָנָה

מִי זֹאת הַנְּשֻׁקָפָה כְּמוֹ שָׁחַר

אִיּוֹמָה כְּנִדְגָלוֹת

12 כך למי שעומד בצפון ומביט דרומה.

13 לרוב, אורה של השמש הזורחת מסתיר עד מהרה את דמותו החיוורת של הירח, עד שקשה לראות אותו בשעת שקיעתו.

14 מסתבר שגם המלבי"ם ראה בדמינו את התמונה הזאת, שכן כך פירש את הפסוק: "מי זאת הנשקפה כמו שחר – שהשחר הוא המחבר יום ולילה, שאז רואים שקיעת הלבנה ויופיה וזריחת השמש בהדרה, והיא דומה כשני המאורות הנראים בעת איילת השחר, שהיא יפה כלבנה וברה כחמה, וגם היא איומה כנדגלות – כהמון כוכבים וצבא השמים המתנוצצים בעת השחר". מן הסתם התכוון המלבי"ם לתאריך של אמצע החודש, משום שרק אז נפגשות שקיעת הלבנה וזריחת השמש.

אם כנים דברינו בביאור ה"נדגלות", נוכל לעבור לביאור הפועל: "אימה". כזכור, מדובר על פועל נדיר במקרא, ופירושו המקובל נובע בעיקר בשל הפסוק בחבקוק, אשר הצמיד את הפועל "איום" לפועל "נורא"¹⁵. במילים אחרות: משמעות הפועל כפי שעולה מהפסוק בחבקוק הובילה לבאר את הפסוק בשיר השירים כתיאור של אימה. אולם אנו מבקשים לצעוד בדרך ההפוכה: ראשית נבאר את משמעות הפועל לפי הקשרו בשיר השירים, ומתוך כך – נעבור לביאור הפסוק בחבקוק.

אם נשתחרר לרגע מההבנה המקובלת לפועל זה, נוכל להבינו באופן אחר. כבר ציינו, ששואי ההשוואה שבשני הפסוקים עוסקים כולם ביופי: יפה, ברה, נאוה; מסתבר, אם כן, שגם תיאור המגדלים ה"איומים" קשור ליופי. ובכן, מה יפה במגדלים? כאן אנו מגיעים לחידושנו השני: נראה לנו לבאר ש"איום" – פירושו: גבוה!¹⁶ והרי לנו דימוי הנערה: היא יפה כחמה וכתרצה, היא נאוה כירושלים, היא ברה כלבנה, והיא גבוהה כמגדל¹⁷.

לאור זאת נבאר גם את הפסוק בחבקוק. צמד המילים "איום ונורא" הוביל את המפרשים לבאר: "איום" = "מפחיד". אך לנו נראה לבאר אחרת: המשמעות הראשונית של התואר "איום" הוא "גבוה"; אולם כאשר מצטרף תואר זה לתואר "נורא" הוא מקבל משמעות משנית של "מפחיד", שהרי דבר גבוה מאוד נתפס, בהקשר השלילי, כדבר מאיים ומפחיד. כדי לסבר את האוזן, נשווה דו-משמעות זו של המילה "איום" למילה אחרת: "גדול". במשמעות הראשונית של המילה, הכוונה היא לתיאור של גודל פיזי או כמותי¹⁸; ברם כאשר מצטרף תואר זה למילה "נורא" – כמו: "הגדול, הגבור והנורא" (נחמיה ט, לב)¹⁹ – הוא מקבל משמעות משנית של עצם מאיים ומפחיד (בוודאי שאין כוונת הפסוק לומר על ה' שהוא גדול-מימדים).

ומהמשמעות המשנית הזאת של "איים" נגזרה גם המילה "אימה" – כפי שמהמשמעות המשנית של "גדול" נגזרה גם "גדלה": "לך ה' הגדלה והגבורה" (דבה"א כט, יא).

מעין ראייה לפירושו אפשר להביא מה"אימים", יושביה הקדומים של מואב (דברים ב, י-יא), העם אשר היכה כדרלעומר בשווה קרייתיים (בראשית יד, ה). המקרא מבאר את שם העם הזה, שניתן לו בידי כובשיו המואבים:

האמים לפנים ישבו בה, עם גדול ורב ורם כענקים, רפאים יחשבו אף הם כענקים, והמאבים יקראו להם אמים (דברים שם).

15 וכן מהשימוש המובהק של התואר "איום" בלשון חז"ל.

16 מעניין שכבר ח' רבין, "הדיאלקטים העתיקים של השפה הערבית ויחסם לעברית", מלילה ב (תש"ו), עמ' 253, הערה 31, הציע פירוש דומה: "מובן מאליו ש'אימה כנגדלות'... רומז לגובה קומתה של האהובה, לא לפחד שהיא מעוררת". אולם הוא הבין את המשמעות הראשונית של הפועל "איום" = "מפחיד" (אף שהוא עצמו מעיד על כך שאין לפועל זה מקבילה בשפות הקרובות; הוא מדמה פועל זה למילה אחרת בניב ערבי-תימני שמובנה "שד"), וייחוס הפועל לנערה שלנו הוא רק שימוש משני של הפועל. אנחנו מבינים להפך.

חבל ששפי (לעיל הערה 6), עמ' 376, שהתקרב מאוד לפירוש שלנו, לא הצליח "להתנתק" מהמשמעות המקובלת של "איום" = "מפחיד" ולעשות את המהלך ההפוך, כפי שעשינו אנו.

17 יופיה של הנערה מתואר פעם נוספת בשיר השירים באמצעות דימוי למגדל: "צוארך כמגדל השן" (ז, ה), וגם שם מסתבר שמשמעות הדימוי הוא: צוארך זקוף וגבוה כמו מגדל.

18 "ברכש גדול" (בראשית טו, יד); "שבע גדול" (שם מא, כט); "הים הגדול" (במדבר לד, ז) ועוד.

19 וכן: דניאל ט, ד; נחמיה א, י (ביחס לה); דברים א, יט; שם ח, טו (ביחס למדבר) ועוד.

התארים של עם זה הם: "גדול", "רם", "כענקים" ו"רפאים"²⁰. העם המתואר איננו **מפחיד**, כי אם **גבוה ורם**. ייתכן שכינויו של העם "אימים"²¹ משמר את המשמעות המקורית של השורש א.י.מ, כתיאור של גובה, כמו הנגדלות האיומים.

20 בדרך כלל, מתייחס המקרא ל"רפאים" כאל **קבוצה אתנית מוגדרת** (למשל: בראשית יד, ה; טו, כ), היושב באזור גיאוגרפי מוגדר: "ארץ רפאים" (דברים ג, יג). אולם מלשון הכתוב המצוטט לעיל נראה ש"רפאים" הוא **כינוי לאנשי ענק**, ומשום כך גם האימים נחשבים "רפאים". מסתבר, אפוא, שבתואר זה כונו עמים שונים שאנשיהם היו גדולי ממדים, אך כינוי זה דבק, משום מה, דווקא בעם מסויים היושב באזור הבשן. השריד האחרון של העם הזה – עוג מלך הבשן, שרק הוא "נשאר מיתר הרפאים" (דברים ג, יא) – מעיד על גובהם של בני העם. על זהותם האתנית של הרפאים ראה ש' טלמון, "רפאים שבמקרא ו- $qu/i(m)$ בספרות אוגרית", **בית מקרא ק** (תשמ"ה), עמ' 16-21. על גובהם ראה **אנציקלופדיה מקראית**, כרך ז, ירושלים תשל"ו, ערך "רפאים", עמ' 404; ש' רין, "עוד על רפאים", **בית מקרא קלו** (תשנ"ד), עמ' 34.

21 על "אימים" כתואר ולא כשם אתני, ראה: י"ח טיגאי, **מקרא לישראל – דברים**, כרך א, תל אביב תשע"ו, עמ' 143-144.